

Aurelia Kotkiewicz

Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie, Polska

ORCID 0000-0003-4210-4257

Obcość i rodzimość w przekładzie literackim.**Leokadia Styrz-Przebinda, *Koncepty lingwokulturowe a przekład. Nabokov i inni*, Wydawnictwo Pigionium, Krosno 2022, ss. 189**

Lawrence Venuti, uznany tłumacz i jeden z najważniejszych teoretyków przekładu wyraża przekonanie, że tekst oryginalny tłumaczony na inny język ma pozostać tekstem obcym, tłumacz musi być niewidzialny, zaś czytelnik ma mieć wrażenie, że obcuje z oryginałem. Venuti, zwolennik koncepcji przekładu wyobcowującego, oddającego szacunek oryginałowi, napisał: „przekłady nigdy nie przekazują obcego tekstu, bo w przekładach możliwe jest tylko rozumienie rodzime” (Venuti 2009: 268). Owa strategia wyobcowania przekładu wynika z ciekawości tłumacza wobec innych kultur, ale też z przekonania, że różnorodność kulturowa może wzbogacić język i kulturę, z której wywodzi się nie tylko tłumacz, będący, jak wiadomo, szczególnym rodzajem czytelnika, ale także odbiorca przekładu.

Podobne stanowisko wobec przekładu literackiego prezentuje Antoine Berman. Dla francuskiego teoretyka przekładu i zarazem tłumacza przekład jest zawsze doświadczeniem obcego. Oznacza to, że przekład musi być wzbogacony o te elementy, które mają istotne znaczenie w oryginale (Berman 2009: 247-264; Niziołek 2014: 41). Odtworzenie znaczeń oryginału mocno wpływa na język przekładu, określając jednocześnie zasady funkcjonowania tłumaczenia w odmiennej rzeczywistości kulturowo-społecznej. Zagadnieniom obcości przekładu, wpływu odmiennych uwarunkowań historyczno-kulturowych języków, kształtujących odmienny obraz świata i wpływających na wybór strategii przekładowych poświęcona jest książka Leokadii Styrz-Przebindy.

Przyjęcie przez Autorkę perspektywy filologa-tłumacza pozwala na przeprowadzenie dogłębnej analizy porównawczej zasobu środków stylistycznych i leksykalnych, jakimi dysponują różne języki, w tym język polski i rosyjski, określających wybrane rosyjskie koncepty lingwokulturowe, takie jak szczęście, smutek, tęsknota, żal, los, dusza, oraz przyjrzenie się (nie)możliwości ich przekładu na inne języki. W książce Styrz-Przebindy znaleźć można różnorodne przykłady rozwiązań translatorycznych, stosowanych przez wybitnych polskich tłumaczy, m.in. takich jak Aleksander Wat,

Jarosław Iwaszkiewicz czy Maria Dąbrowska, pozwalających oddać w obcym języku wspomniane koncepty, występujące w twórczości Michaiła Lermontowa, Antoniego Czechowa, Władimira Nabokowa i innych pisarzy. Przekład tych konceptów, obrazujących różnorodne, a w przypadku języka rosyjskiego szczególnie intensywne i zniuansowane odczucia i stany emocjonalne, dla których trudno znaleźć ekwiwalent językowy w innych strefach językowych¹, „niesie ze sobą interpretację określoną przez język i kulturę i musi opierać się na słowach, które brzmią naturalnie w danym języku” (Wierzbicka 2012: 253).

Wieloznaczność uczuć i emocji, charakterystyczna dla językowego obrazu świata Rosjan, oraz sposoby ich spolszczenia Autorka analizuje na przykładzie tłumaczenia na język polski staroruskiego eposu *Słowo o wyprawie Igora*, dwóch przekładów na język rosyjski eposu *Pan Tadeusz* Adama Mickiewicza oraz przekładów opowiadań Antoniego Czechowa. Leokadia Styrz-Przebinda, od lat zajmująca się badaniami nad przekładem artystycznym, współautorka najnowszego tłumaczenia powieści *Mistrz i Małgorzata* Michaiła Bułhakowa, nie pozostawia żadnych wątpliwości, że oddanie przez tłumacza literatury pięknej niuansów znaczeniowych wielu konceptów lingwistycznych jest często niemożliwe i wtedy, jak pisze, „trzeba ocalić prostotę i siłę” przekazu autorskiego (s. 76).

Szczególnym probierzem ustaleń badawczych Autorki jest Władimir Nabokov, pisarz dwóch kultur, rosyjskiej i anglosaskiej, który występując w roli tłumacza, wielokrotnie zwracał uwagę na nieprzystawalność obrazów świata w języku rosyjskim i angielskim. Trzeba tu wspomnieć, że fenomen Nabokowa w literaturze i kulturze światowej jest ważnym obszarem badań Leokadii Styrz-Przebindy.

Badaczka opisuje warsztat literacki i tłumaczeniowy Nabokowa, przedstawiając twórczość pisarza w aspekcie europejskiej i rosyjskiej tradycji literackiej, zwłaszcza bliskich powinowactw z dziełami Miguela Cervantesa, Fiodora Dostojewskiego i Nikołaja Czernyszewskiego. Omawia metodę pisarską Nabokowa – pisarza-poligloty i wytrawnego tłumacza, charakteryzującą się „chirurgiczną dokładnością” (s. 18), precyzją w analizie postaci, wyrafinowanym stylem oraz intelektualną grą z odbiorcą, wobec którego pisarz zawsze miał bardzo wysokie wymagania.

Zastosowanie w badaniach metody komparatystycznej pozwala Autorce dostrzec „nowe wymiary interpretacyjne” w przekładach własnych utworów Nabokowa, polegających na „wydobyciu istotnych sensów i odniesień historycznych” (s. 43). Badaczka zwraca jednocześnie uwagę na jednoznaczne stanowisko pisarza, odrzucającego przekonanie o utylitarności literatury i jej powiązaniach z jakąkolwiek ideologią, co nadaje jego utworom wymiar uniwersalny. Sam Nabokov napisał: „Dzieło literackie nie istnieje dla mnie, gdy nie jest źródłem tego, co nazwę po prostu rozkoszą estetyczną, to znaczy poczucia niewyjaśnionej więzi z innymi stanami istnienia [...], cała reszta to okolicznościowa szmira...” (Nabokov 1987: 4–5).

Ważnym zagadnieniem, na które zwraca uwagę Leokadia Styrz-Przebinda, jest podejmowana przez Nabokowa problematyka czasu, przestrzeni, pamięci, a także

¹ Takim słowem jest *unynie*, które w rosyjskiej strefie kulturowej zostało zdefiniowane nie tylko językoznawczo, ale i teologicznie (Stawarz 2018: 235).

odbioru dzieła przez czytelnika poprzez wypełnianie przez niego miejsc niedookreślenia. Wymienione cechy poetyki dzieł autora *Lolity* pozwalają doszukać się powinowactw z myślą fenomenologiczną Romana Ingardena.

Vladimir Nabokov, jeden z najważniejszych pisarzy XX w., prowokator i kontestator, interesuje badaczkę również jako autor autoprzekładów (m.in. powieści *Dar*, napisanej po rosyjsku i przetłumaczonej na język angielski), tłumacz wielu utworów z języka angielskiego, francuskiego i rosyjskiego, w tym przekładów z języka rosyjskiego na język angielski takich dzieł jak *Słowo o wyprawie Igora* i *Eugeniusz Oniegin* (opatrzone bardzo obszernym komentarzem). Nabokov, pisarz dwujęzyczny, filolog-slawista, zawsze krytyczny wobec siebie, doskonale zdaje sobie sprawę z ogromu trudności, przed jakimi staje tłumacz, by oddać bogactwo języka oryginału, uwzględniając jego walory fonetyczne, fleksyjne, słowotwórcze i prozodyjne.

W rozdziale książki *Nabokov – wieczny tłumacz. Słowiańskość w zachodnim świecie* Leokadia Styrzcz-Przebinda zwraca uwagę na walory stylistyczne tłumaczeń Nabokova, podkreślając jednocześnie fakt, że pomimo mozolnej pracy nad ostatecznym kształtem przekładu pisarz miał świadomość swoich własnych ograniczeń jako tłumacz i zdawał sobie sprawę z niedoskonałości swoich przekładów².

Wartością niezaprzeczalną monografii Leokadii Styrzcz-Przebindy są jej autorskie tłumaczenia trzech wybranych esejów translologicznych Grigorija Krużkova z książki *Księżyc i dyskobol. O poezji i przekładzie poetyckim*. Autorka przybliży sylwetkę Krużkova, błyskotliwego tłumacza poezji anglojęzycznej na język rosyjski i jednocześnie teoretyka przekładu. Jego eseje o sztuce przekładu to świadectwo wielkiej erudycji, dociekliwości i pasji badawczej. Interesujący jest już sam wybór tekstów Krużkova, dokonany przez tłumaczkę, zaś ich spolszczenia to przejaw jej wyjątkowej wrażliwości filologicznej na wszelkie niuanse stylistyczne i brzmieniowe języka.

Rozważania Krużkova, jak zaznacza Styrzcz-Przebinda, dotyczą na przykład takich zagadnień jak kwantowa natura przekładu poetyckiego. Prawa rządzące sztuką przekładu, pisze Krużkow, są tak samo niewzruszone jak prawa przyrody, a w przekładzie artystycznym chodzi przede wszystkim o „ocalenie energii oryginału” (s. 115). Kolejne tłumaczone eseje Krużkova dotyczą przekładu jako aktu miłości (*Przekład i Eros*), w którym w pewnym sensie dochodzi do „skrzyżowania się” dwóch poetów (s. 126), oraz kwestii nieśmiertelności przekładu poetyckiego: „Wiersz bowiem nie ginie w procesie przekładu, lecz zyskuje nowe wcielenie” (s. 133).

Odrębnym tekstem Grigorija Krużkova, niezwykle uwrażliwionego na brzmieniowe walory słowa, jest jego recenzja kilku angielskich tłumaczeń poematu *Eugeniusz Oniegin* Aleksandra Puszkina. Krużkow szuka odpowiedzi na pytanie, czym jest przekład: wiernym odtworzeniem, czy też stworzeniem tekstu na nowo. Jedno jest dla niego oczywiste: „Tłumacz ma przejść w niewymuszony sposób po napiętej linii, z taką lekkością, jakby szedł po twardym gruncie” (s. 140).

Książka Leokadii Styrzcz-Przebindy, ze względu na swój wielowymiarowy charakter, szerokie tło historyczno-kulturowo-literackie, bogactwo analiz i inspirujących

² Jak stwierdza Urszula Dąmbska-Prokop (2000: 55), choć dwujęzyczność pozwala panować nad wyborem języka i ma wpływ na jakość kompetencji tłumacza, nie zawsze jest gwarantem dobrego tłumaczenia.

przemysła może zainteresować nie tylko specjalistów lingwistów i kulturoznawców, tłumaczy i teoretyków przekładu, ale także każdego, kto interesuje się fenomenem języka, odzwierciedlającego różne wyobrażenia o świecie, oraz możliwościami ich przekładu.

Bibliografia

- Berman A., 2009, *Przekład jako doświadczenie obcego*, [w:] *Współczesne teorie przekładu. Antologia*, red. P. Bukowski, M. Heydel, tłum. U. Hrehorowicz, Kraków, s. 247–264.
- Dąbska-Prokop U. (red.), 2000, *Mała encyklopedia przekładu*, Częstochowa.
- Nabokov V., 1987, *Rosyjska literatura, cenzorzy, czytelnicy*, Kraków.
- Niziołek R., 2014, *Cztery razy Don Juan. Polskie dwudziestowieczne przekłady dramatu Moliere*, Kraków.
- Stawarz B., 2018, *Wyrazić smutek. Szkice o elegii rosyjskiej XIX wieku*, Kraków.
- Venuti L., 2009, *Przekład, wspólnota, utopia*, [w:] *Współczesne teorie przekładu. Antologia*, red. P. Bukowski, M. Heydel, tłum. M. Heydel, Kraków, s. 265–294.
- Wierzbicka A., 2012, *Język i metajęzyk. Kwestie kluczowe w badaniach nad emocjami*, [w:] *Emocje w kulturze*, red. M. Rajtar, J. Straczuk, Warszawa, s. 245–280.